

IZJAVA O MEDNARODNIH KATALOGIZACIJSKIH NAČELIH
Osnutek, sprejet na 1. srečanju strokovnjakov za izdelavo mednarodnega
katalogizacijskega pravilnika v okviru IFLE,
Frankfurt, Nemčija, 2003¹

Uvod

Na mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih leta 1961 so sprejeli izjavo o tako imenovanih *pariških načelih*. Cilj, da bi le-ta služila kot osnova za mednarodno standardizacijo v katalogizaciji, je bil zagotovo dosežen: večina katalogizacijskih pravilnikov, ki so jih od takrat sestavili po vsem svetu, je *načelom* sledila dosledno ali pa vsaj skoraj dosledno.

Po več kot štiridesetih letih so enotna mednarodna katalogizacijska načela še toliko bolj potrebna in zaželeno, kajti katalogizatorji in uporabniki po vsem svetu uporabljajo OPAC – prek spleta dostopne javne kataloge (Online Public Access Catalogue). Sedaj, na začetku 21. stoletja, si IFLA prizadeva, da bi *pariška načela* prilagodili namenom tako online knjižničnih katalogov kot tudi širšega okolja. Njihov namen pa je predvsem ta, da ustrezajo potrebam uporabnikov kataloga.

Nova načela nadomeščajo in dopolnjujejo *pariška načela* tako, da so uporabna za vse vrste gradiva, ne le za dela v obliki besedila, ter za vse vidike bibliografskih ter normativnih zapisov, ki jih uporabljajo v knjižničnih katalogih, in ne le za izbor ter obliko značnice.

Osnutek načel vključuje naslednje:

1. Obseg
2. Entitete, atributi in odnosi
3. Funkcije kataloga
4. Bibliografski opis
5. Elementi za dostop
6. Normativni zapisi
7. Osnove za učinkovito iskanje

Nova načela temeljijo na pomembnih tradicijah katalogizacije v svetu² ter na konceptualnih modelih dokumentov IFLE *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR)³ in *Functional Requirements and Numbering for Authority Records* (FRANAR), ki razširjajo *pariška načela* na predmetno katalogizacijo.

Upamo, da bodo ta načela okrepila mednarodno izmenjavo bibliografskih in normativnih podatkov in vodila izdelovalce katalogizacijskih pravilnikov pri njihovih prizadevanjih za razvoj mednarodnega katalogizacijskega pravilnika.

¹ Prevedli Irena Kavčič in Dunja Kalčič (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana).

² Cutter, Charles A.: *Rules for a dictionary catalog*. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office, 1904,

Ranganathan, S.R.: *Heading and canons*. Madras [India]: S. Viswanathan, 1955 in Lubetzky, Seymour: *Principles of Cataloging*. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

³ Prevod v slovenščino: Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise.

IZJAVA O MEDNARODNIH KATALOGIZACIJSKIH NAČELIH

Končni osnutek, 19. december 2003

1 Obseg

Tukaj navedena načela naj služijo kot vodilo pri razvoju katalogizacijskih pravilnikov. Uporabna so tako za bibliografske kot za normativne zapise ter za tekoče knjižnične kataloge. Načela lahko uporabljamo tudi za bibliografije in baze podatkov, ki jih izdelujejo knjižnice, arhivi, muzeji in druge skupnosti.

Njihov cilj je zagotoviti neoviran dostop do opisnih in predmetnih kataložnih zapisov za vse vrste bibliografskih virov.

Najpomembnejše načelo pri izdelavi katalogizacijskega pravilnika mora biti njegova uporabnost za uporabnike kataloga.

2 Entitete, atributi in odnosi

2.1 Entitete v bibliografskih zapisih

Pri izdelavi bibliografskih zapisov moramo upoštevati naslednje entitete, ki obsegajo proizvode intelektualnega ali umetniškega truda:

delo,
izrazna oblika,
pojavnost oblika,
enota.⁴

2.1.1 Bibliografski zapis običajno opisuje pojavnost obliko. Pojavnost oblika lahko vključuje zbirko del, individualno delo ali sestavni del dela. Pojavne oblike se lahko pojavljajo kot ena fizična enota ali več.

Običajno izdelamo bibliografski zapis za vsako fizično obliko (pojavnost obliko) posebej.

2.2 Entitete v normativnih zapisih

Normativni zapisi beležijo kontrolirane oblike imen vsaj za osebe, rodbine, korporacije⁵ in vsebine. Entitete, ki lahko veljajo kot predmet dela, so lahko:

delo,
izrazna oblika,
pojavnost oblika,
enota,
oseba,
rodbina,
korporacija,
pojmem,
predmet,
dogodek,
kraj.⁶

⁴ Delo, izrazna oblika, pojavnost oblika in enota so entitete prve skupine v modelu FRBR/FANAR.

⁵ Osebe, rodbine in korporacije so entitete druge skupine v modelu FRBR/FANAR.

2.3 Atributi

Atribute, ki identificirajo posamezno enoto, je treba uporabljati kot podatkovne elemente v bibliografskih in normativnih zapisih.

2.4 Odnosi

Bibliografsko pomembni odnosi med entitetami morajo biti razvidni iz kataloga.

3 Funkcije kataloga

Funkcije kataloga uporabniku omogočajo⁷:

3.1 najdenje bibliografskih virov v zbirki (dejanski ali virtualni), ki je rezultat iskanja s pomočjo atributov posameznih virov ali odnosov med njimi:

3.1.1 najdenje lokacije posameznega vira

3.1.2 najdenje lokacije zbira virov, ki predstavljajo:

vse vire, ki pripadajo istemu delu;

vse vire, ki pripadajo isti izrazni obliki;

vse vire, ki pripadajo isti pojavnosti obliki;

vsa dela in izrazne oblike, ki se nanašajo na določeno osebo, rodbino ali korporacijo;

vse vire o določenem predmetu;

vse vire, določene z drugimi kriteriji (kot so jezik, država izida, leto izida, fizična oblika itn.), običajno kot dodatno omejevanje rezultatov iskanja.

Zavedamo se, da zaradi ekonomskih omejitev nekateri knjižnični katalogi ne bodo vsebovali bibliografskih zapisov za sestavne dele del ali posamezna dela znotraj del.

3.2 identifikacijo bibliografskega vira ali posrednika (se pravi potrditev, da entiteta, opisana v zapisu, ustreza iskani entiteti, ali pa razlikovanje med dvema entitetama ali več s podobnimi značilnostmi);

3.3 izbiro bibliografskega vira, ki ga uporabnik potrebuje (se pravi izbiro vira, ki ustreza uporabnikovi zahtevi glede na vsebino, fizično obliko itn., ali pa izločitev vira, ki uporabnikovi potrebam ne ustreza);

3.4 pridobitev dostopa do opisane enote (se pravi zagotavljanje informacije, ki bo omogočila uporabniku, da pridobi enoto z nakupom, izposojitvijo itn., ali pa dostopa do nje po elektronski poti prek online povezave z oddaljenim virom); ali pa pridobitev normativnega ali bibliografskega zapisa.

⁶ Pojem, predmet, dogodek in kraj so entitete tretje skupine v modelu FRBR/FANAR. Opomba: V prihodnje lahko v modelu FANAR pričakujemo dodatne entitete, kot npr. *zaščitni znak*, *identifikatorje* itn. (če bo potrebno, bomo besedilo posodobili po objavi končnega poročila FANAR).

⁷ Točke od 3.1 do 3.5 temeljijo na: Svenonius, Elaine: *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3.

3.5 preiskovanje kataloga (omogočata ga logična razporeditev bibliografskih informacij in prikaz enostavnih načinov preiskovanja, vključno s prikazom odnosov med deli, izraznimi oblikami, pojavnimi oblikami in enotami).

4 Bibliografski opis

4.1 Opisni del bibliografskega zapisa mora temeljiti na mednarodno dogovorjenem standardu.⁸

4.2 Popolnost opisov je lahko različna, kar je odvisno od namena kataloga ali bibliografske baze podatkov.

5 Elementi za dostop

5.1 Splošno

Elemente za dostop do bibliografskih in normativnih zapisov moramo oblikovati po splošnih načelih (gl. 1. Obseg). Lahko so kontrolirani ali nekontrolirani.

Nekontrolirani elementi za dostop lahko vključujejo npr. stvarni naslov, prevzet s pojavnih oblik, ali ključne besede, ki jih dodamo bibliografskemu zapisu oziroma prevzamemo iz njega.

Kontrolirani elementi za dostop zagotavljajo doslednost, ki je potrebna zato, da najdemo med seboj povezane vire, in morajo biti standardizirani. Te normirane oblike (imenovane tudi "normativne značnice") moramo zabeležiti v normativnih zapisih skupaj z variantnimi oblikami, ki se uporabljajo kot kazalke.

5.1.1 Izbor elementov za dostop

5.1.1.1 Elementi za dostop do **bibliografskega zapisa** vključujejo naslove del in izraznih oblik (kontroliranih) ter naslove pojavnih oblik (običajno nekontroliranih) in kontrolirane oblike imen ustvarjalcev del.

Kadar je ustvarjalec korporacija, je izbor elementov za dostop omejen na dela, ki morajo biti po svoji naravi izraz kolektivne misli ali delovanja korporacije, tudi če jih je podpisal uradnik ali uslužbenec korporacije, in tudi kadar besedilo naslova, skupaj z naravo dela, jasno kaže na to, da je korporacija kolektivno odgovorna za vsebino dela.

Dodatni elementi za dostop do bibliografskih zapisov so kontrolirane oblike imen drugih oseb, rodbin, korporacij in predmetov, za katere menimo, da so potrebne za najdenje, identifikacijo in izbor opisanega bibliografskega vira.

5.1.1.2 Elementi za dostop do **normativnega zapisa** so normativna oblika imena entitete ter variantne oblike imena. Dodatni dostop lahko omogočajo sorodna imena.

⁸ Za knjižničarstvo veljajo mednarodni standardi za bibliografski opis (*International Standard Bibliographic Descriptions for ...*).

5.1.2 Normativne značnice

Normativna značnica za entiteto mora biti ime, ki jo nedvoumno identificira, ali oblika imena, ki jo večinoma najdemo na pojavnih oblikah, ali pa splošno sprejeto ime, znano uporabnikom kataloga (npr. "konvencionalno ime").

5.1.3 Jezik

Kadar so imena zapisana v različnih jezikih, izberemo značnico, ki temelji na podatkih, ki jih najdemo na pojavnih oblikah izrazne oblike v izvirnem jeziku in pisavi; če pa tega jezika in pisave v katalogu običajno ne uporabljamo, lahko značnica temelji na oblikah, ki jih najdemo na pojavnih oblikah ali v priročnikih, pisanih v enem od jezikov in pisav, ki najbolj ustrezajo uporabnikom kataloga.

Omogočiti je treba dostop do oblike v izvirnem jeziku in pisavi, kadar je to možno, bodisi z normativno značnico ali pa s kazalko. V primeru transliteracije je treba upoštevati mednarodni standard za transkripcijo.

5.2 Oblike osebnih imen

5.2.1 Kadar osebno ime sestoji iz več besed, iztočnico določimo v skladu s pravili države, katere državljan je oseba;

5.2.2 kadar državljanstva ne moremo ugotoviti, iztočnico določimo v skladu z ustaljeno rabo v državi, v kateri oseba pretežno prebiva;

5.2.3 kadar ne moremo ugotoviti, v kateri državi oseba pretežno prebiva, iztočnico določimo v skladu z ustaljeno rabo v jeziku, ki ga oseba pretežno uporablja in ga najdemo na pojavnih oblikah ali v splošnih priročnikih.

5.3 Oblike rodbinskih imen

5.3.1 Kadar rodbinsko ime sestoji iz več besed, iztočnico določimo v skladu s pravili države, s katero je rodbina najbolj povezana, ali

5.3.2 kadar ne moremo ugotoviti države, s katero je rodbina najbolj povezana, iztočnico določimo v skladu z ustaljeno rabo v jeziku, ki ga rodbina pretežno uporablja in ga najdemo na pojavnih oblikah ali v splošnih priročnikih.

5.4 Oblike imen korporacij

5.4.1 Pri politično-teritorialnih enotah mora normativna značnica vsebovati sedanjo obliko imena teritorija v jeziku in pisavi, ki najbolj ustreza potrebam uporabnikov kataloga.

5.4.2 Če je korporacija v različnih obdobjih uporabljala različna imena, pri katerih ne gre le za nepomembne različice imena, moramo gledati na vsako pomembno spremembo kot na novo entiteto, ustrezne normativne

zapise za vsako entiteto pa moramo povezati z vodilkami (prejšnje oz. kasnejše ime).

5.5 Oblike enotnih naslovov

Enotni naslov je lahko bodisi samostojni naslov bodisi kombinacija imena in naslova ali naslov z dodatnimi identifikacijskimi elementi, kot so ime korporacije, kraj, jezik, leto itn.

5.5.1 Enotni naslov je izvirni naslov ali naslov, ki ga najpogosteje najdemo na pojavnih oblikah dela. Pod določenimi pogoji lahko namesto izvirnega naslova kot osnovo za normativno značnico uporabimo naslov, ki se ponavadi uporablja v jeziku in pisavi kataloga.

6 Normativni zapisi

6.1 Izdelati moramo normativne zapise, s katerimi določimo normativne oblike imen ter kazalke, ki jih uporabljamo kot elemente za dostop do entitet, kot so imena oseb, rodbin, korporacij, naslovi del, izrazne oblike, pojavne oblike, enote, pojmi, predmeti, dogodki in kraji.

6.2 Če oseba, rodbina ali korporacija uporablja variantna imena ali variantne oblike imen, za normativno značnico izberemo eno ime ali eno obliko imena za vsako od njih. Če za eno delo obstaja več naslovov, za enotni naslov izberemo enega od njih.

7 Osno ve za učinkovito iskanje

7.1. Iskanje in najdenje

Elementi za dostop do bibliografskega zapisa so tisti elementi, ki 1) omogočajo najdenje bibliografskih in normativnih zapisov ter z njimi povezanih bibliografskih virov ter 2) omejujejo rezultate iskanja.

7.1.1 Iskalni pripomočki

Omogočeno mora biti najdenje imen, naslovov in predmetov s pomočjo pripomočkov, ki so na voljo v določenem knjižničnem katalogu ali bibliografski bazi podatkov, npr. s pomočjo polnih oblik imena, ključnih besed, fraz, krajšanjem itn.

7.1.2 Nujno potrebni elementi za dostop so tisti, ki temeljijo na glavnih atributih in odnosih posameznih entitet v bibliografskem ali normativnem zapisu.

7.1.2.1 Nujno potrebni elementi za dostop do bibliografskega zapisa so:

ime ustvarjalca ali ime prvega navedenega ustvarjalca, če jih je navedenih več;
stvarni naslov ali njegovo nadomestilo za pojavno obliko;
leto(a) izida ali objave;
enotni naslov za delo/izrazno obliko;

predmetne oznake, gesla;
klasifikacijske številke;
standardne številke, identifikatorji in "ključni naslovi" opisanih entitet.

7.1.2.2 Nujno potrebni elementi za dostop do **normativnega zapisa** so:
normativno ime ali naslov entitete;
variantne oblike imena ali naslova entitete.

7.1.3 Dodatni elementi za dostop

Atributi iz drugih delov bibliografskega opisa ali normativnega zapisa lahko služijo kot neobvezni elementi za dostop ali kot pripomočki za izbiranje ali omejevanje, kadar najdemo večje število zapisov. Takšni atributi v bibliografskih zapisih med drugim vključujejo:

- imena ostalih ustvarjalcev poleg prvega;
- imena izvajalcev ali oseb, rodbin in korporacij, ki ne nastopajo v vlogi ustvarjalca;
- vzporedne naslove, čelne naslove itn.;
- enotne naslove pri serijskih publikacijah;
- identifikatorje bibliografskih zapisov;
- jezik;
- državo izida;
- fizično obliko.

Takšni atributi v normativnih zapisih med drugim vključujejo:
imena ali naslove sorodnih entitet;
identifikatorje normativnih zapisov.

DODATEK

Cilji izdelave katalogizacijskih pravilnikov

Izdelava katalogizacijskega pravilnika sledi različnim ciljem⁹. Njihov namen pa je predvsem ta, da ustrezajo uporabnikom kataloga.

- * *Ustreznost za uporabnike* kataloga. Pri odločitvah, sprejetih pri izdelavi opisa in kontroliranih oblik imen za dostop, moramo upoštevati uporabnika.
- * *Splošna raba*. Normirano besedišče, ki ga uporabljamo v opisih in za dostop, mora biti usklajeno z besediščem, ki ga uporablja večina uporabnikov.
- * *Prikaz*. Entitete v opisih in kontrolirane oblike imen za dostop morajo temeljiti na sami entiteti.
- * *Točnost*. Entiteta mora biti opisana verodostojno.
- * *Kaj zadostuje in kaj je potrebno*. Vključiti je potrebno le tiste elemente opisa in kontroliranih oblik imen za dostop, ki jih potrebujejo uporabniki in so bistvene za enoznačno identifikacijo entitete.
- * *Pomen*. Elementi morajo imeti bibliografski pomen.
- * *Ekonomičnost*. Kadar obstajajo alternativni načini za doseg cilja, damo prednost tistemu, ki je najbolj ekonomičen (se pravi, najmanj stane ali omogoča preprost dostop).
- * *Standardizacija*. Opise in oblikovanje elementov za dostop moramo standardizirati do največjega možnega obsega in stopnje. Tako omogočimo večjo doslednost in povečamo možnost medsebojne izmenjave bibliografskih in normativnih zapisov.
- * *Integracija*. Opisi za vse vrste gradiva in kontrolirane oblike imen entitet naj po možnosti temeljijo na skupnem zbiru pravil.

Pravila v katalogizacijskem pravilniku morajo biti

- * logično utemeljena in ne poljubna.

Zavedamo se, da si navedeni cilji v nekaterih okoliščinah med seboj nasprotujejo in da je v takem primeru treba izbrati logično, praktično rešitev.

Pri predmetnih tezavrih gre še za druge cilje, ki pa niso vključeni v to izjavo.

⁹ Le-ti so utemeljeni v strokovni literaturi, še zlasti v delih Ranganathana in Leibniza, kot je opisano v: Svenonius, E.: *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000, str. 68.